Islamic accounting model: social and ethical aspects

Olim ASTANAKULOV¹, Nilufar BATIROVA²

International Islamic Academy of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 November 2021

Accepted 20 December 2021

Available online

15 January 2021

Keywords:

accounting,
islam,
accounting principles,
ethics,
social responsibility,
accountability,
zakat.

ABSTRACT

In this article, the ethical code adopted by the “Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions” is discussed. Particular attention is paid to the principle of “maslahat”, which accountants are guided to make decisions, especially those related to conflicts of interest. Views on social responsibility, accountability and disclosure were also taken into account by Islamic accounting. The main attention is paid to the social significance of accounting, ethical and accounting principles, as well as Muslim traditions, which are an integral part of. The influence of the spiritual sphere on the practice of doing business and accounting is also considered. The social, ethical and spiritual aspects of the development of accounting are discussed on the example of the Islamic accounting model. Currently, this model is being formed and developed under the strong influence of various religio-cultural factors. In Islamic society, accounting theory is mainly based on Islamic principles, but it can also be based on other principles that do not contradict Sharia law.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp106-114>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ислом бухгалтерия ҳисоби модели: ижтимоий ва ахлоқий жиҳатлар

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

бухгалтерия ҳисоби,
ислом,
бухгалтерия ҳисоби
принциплари,

Мақолада ислом молиявий институтлари учун бухгалтерлик ҳисоби ва аудит бўйича ташкилот томонидан қабул қилинган Ахлоқ кодекси ҳақида сўз боради. Алоҳида эътибор манфаатлар тўқнашуви билан боғлиқ қарорлар

¹ DSc., Associate Professor, International Islamic Academy of Uzbekistan Head of “Islamic Economics and Finance” Department. Tashkent, Uzbekistan. E-mail: astanakulov@gmail.com.

² Ph.D., International Islamic Academy of Uzbekistan Senior teacher of “Islamic Economics and Finance” Department. Tashkent, Uzbekistan. n.batirova@iiau.uz.

ахлоқ, ижтимоий
масъулият,
жавобгарлик,
закот.

қабул қилишда бухгалтерлар амал қиладиган “маслаҳат” принципига қаратилган. Шунингдек, ижтимоий жавобгарлик, ҳисобдорлик ва ахборотни ошкор қилишга доир қарашлар ислом бухгалтерия ҳисоби томонидан кўриб чиқилган. Ушбу мақолада бухгалтерия ҳисобининг ижтимоий аҳамияти, унинг ажралмас қисми бўлган ахлоқ ҳамда ҳисоб принциплари ва амалиётига маънавий соҳанинг таъсири масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Бухгалтерия ҳисоби ривожланишининг ижтимоий, ахлоқий ва маънавий жиҳатлари ислом бухгалтерия ҳисоби модели мисолида кўриб чиқилган. Ҳозирги даврда мазкур модел диний омилнинг кучли таъсири остида шаклланган ва ривожланаётган моделдир. Ислом жамиятида бухгалтерия ҳисоби назарияси, асосан, ислом қонун-қоидаларига таянади, лекин у шариятга зид бўлмаган бошқа принципларга ҳам асосланиши мумкин.

Исламская модель бухгалтерского учета: социально-этические аспекты

Ключевые слова:

бухгалтерский учет,
ислам,
принципы бухгалтерского
учета,
этика,
социальная
ответственность,
подотчетность,
закят.

АННОТАЦИЯ

В этой статье, обсуждается этический кодекс, принятый «Организацией по бухгалтерскому учету и аудиту для исламских финансовых институтов». Особое внимание, уделяется принципу «маслахат», на который ориентируется бухгалтеры для принятия решений, в особенности, связанных с конфликтом интересов. Взгляды на социальную ответственность, подотчетность и раскрытие информации также учитывались исламским бухгалтерским учетом. Основное внимание, уделяется социальной значимости бухгалтерского учета, этическим и бухгалтерским принципам, а также мусульманским традициям, которые, являются неотъемлемой частью. Рассматривается, также влияние духовной сферы на практику ведения бизнеса и бухгалтерского учета. Социальные, этические и духовные аспекты развития бухгалтерского учета, обсуждаются на примере исламской модели бухгалтерского учета. В настоящее время, эта модель формируется и развивается под сильным влиянием различных религиозных факторов. В исламском обществе теория бухгалтерского учета в основном основана на исламских принципах, но она также может основываться на других принципах, не противоречащих законам шарията.

КИРИШ

Жаҳон иқтисодий ривожланиши муайян иқтисодий омилларнинг, баъзан эса иқтисодий ҳодисаларнинг реал иқтисодий ҳаётдаги аҳамиятини аниқлашда ўз қоидаларига таянган замонавий ёндашувни тақозо этмоқда. Охирги ўн йилликлар ичида иқтисодий субъектлар томонидан бизнес қарорларини қабул қилишда диннинг таъсири кучайиб бормоқда, бу, айниқса, ислом дини вакилларининг иқтисодий фаолиятида яққол намоён бўлмоқда.

Инсонларнинг диний онги, тафаккури ва мамлакатлар ўртасида инвестицияларни жалб қилиш жараёни кўплаб мамлакатларнинг иқтисодий ўсишига сабаб бўлди. Бу эса ҳўжалик юритувчи субъектларнинг миллий ва диний талабларининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олувчи қулай иқтисодий платформанинг яратилишига олиб келди. Аксарият мамлакатлар икки иқтисодий тизимни – анъанавий ва исломни бирлаштириш йўлини танлади. Бунда ислом молиявий ташкилотлари ҳамда “ислом дарчалари” деб аталган анъанавий банкларда қатъий шариат талабларига мувофиқ хизматлар кўрсатувчи алоҳида бўлимлар очилди.

Мусулмон мамлакатларида бухгалтерияни юритиш тартиби ўзига хос хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар тўғридан-тўғри ягона қоидалар, чекловлар ва талаблар остидаги диний омилнинг таъсири билан боғлиқ. Ислом тамойилларига асосланган бухгалтерия ҳисоби ислом иқтисодиёти доирасидаги вазифаларни бажаради ҳамда ислом ҳуқуқининг норма ва тамойилларига жавоб беради. Ислом ва анъанавий иқтисодиёт мақсадлари бир-бирига ўхшаш бўлиши билан бир қаторда, мақсадларга эришиш механизмига кўра фарқланади, яъни ислом иқтисодиётида бизнесдаги ахлоқий тарбия фойдадан устун қўйилади.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Замонавий жамият учун сифат жиҳатидан янги бўлган иқтисодий фаолият шакллари гарчи ислом ақидалари асосида вужудга келган бўлса-да, иқтисодий ривожланишнинг ҳозирги босқичида нафақат ислом кенг тарқалган мамлакатларда, балки бутун дунё ҳамжамяти эътибори марказида турмоқда. Иқтисодчи ва сиёсатчиларнинг ушбу ҳолатга нисбатан шахсий ва бир томонлама қарашлари Ислом давлатларидаги ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг реал ҳолати ва уларнинг жаҳон тараққиётидаги аҳамиятини тушунишга тўсқинлик қилади.

Шу муносабат билан Абдул Раҳим Адбул Раҳман ислом дунёсининг аксарият давлатлари сиёсий раҳбарияти янги шароитларга мослашишга, глобаллашув доирасида бизнесни ўрганишга, унинг ижобий томонларини қўллашга ва салбий оқибатларига қарши имкон қадар кўпроқ гапиришга интилишини қайд этади [1. Б. 2]. Бундай шароитда ушбу минтақадаги мамлакатларда бухгалтерия ҳисоби иқтисодий қонуниятларни инкор этмаган ҳолда ислом тамойилларига асосланиб, янги Ғарб технологияларининг таъсири остида иқтисодий фаолиятнинг самарали ривожланишига ҳисса қўшмоқда.

Иқтисодиёт ва бухгалтерия ҳисобининг ривожланиши бир-бирига мувофиқ бўлиши кераклиги шубҳасиз. Бу жараёнда ушбу билим соҳаларининг назарий қоидаларини асослаш катта аҳамиятга эга.

Исломшунос олим Муҳаммад Тахери: “Маданий, ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий омиллар молиявий ҳисоботларнинг шакли ва хусусиятларига сезиларли таъсир кўрсатади. Бироқ бу омиллар барча мамлакатларда бир хил эмас ва улар таъсирининг турличалиги ҳар бир мамлакатнинг ўз хусусиятларига жавоб берадиган бухгалтерия ҳисобидан фойдаланишига олиб келади” [6. Б. 30], – дея қайд этади. Бугунги кунда сифат жиҳатдан янги ислом иқтисодий қоидаларини ишлаб чиқадиган ва жорий этадиган ислом мамлакатлари етарли даражададир.

Исломга, одатда, фақатгина дин сифатида эътибор қаратилиши алоҳида жиҳатлардандир. Бу эса мусулмон оламида иқтисодий назарияларнинг ривожланиши ҳамда бухгалтерия ҳисоби миллий стандартларининг шаклланишида диннинг етакчи вазифада эканлигини яна бир бора тасдиқлайди.

Юқорида зикр этилган олимларнинг асарлари исломий иқтисодий тизимнинг ривожланиш хусусиятлари ва йўналишларини ўз ичига олади, аммо бу олимларнинг иқтисодий тадқиқотларга бағишланган алоҳида ишлари мавжуд эмас. Ислом иқтисодий таълимотининг шаклланиши ва ривожланиши бўйича замонавий тадқиқотлар орасида Абдул Рахим Адбул Рахман [1], Раниа Камла [7], Фаизул Хакуе [8] ва Мухаммад Тахери [6] асарлари алоҳида ажралиб туради.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Бухгалтерия ҳисоби кўп жиҳатдан амалий фан сифатида қабул қилинган бўлса-да, ҳисобдаги амалиёт, бухгалтерия ҳисоботи ва регистрларида сонларни қай тарзда тартибга солиш ҳамда қайд этилишини аниқловчи оддийгина амаллардан иборат фан эмас. Бухгалтерия ҳисоби ижтимоий категорияларга боғлиқ бўлиб, уларнинг иқтисодий мазмунини ёритишга хизмат қилади, масалан, “фойда”, “даромад”, “харажатлар” ва шу каби жамият реал ҳаётида вужудга келадиган ижтимоий аҳамиятга молик муносабатларни ўзида ифодалайди. Бухгалтерия ҳисоби дунёни англашга, ўзгартиришга ёрдам берадиган мавҳум ижтимоий ва ташкилий ҳодисаларни акс эттиришнинг ўзига хос молиявий ҳамда молиявий бўлмаган шакллари яратади [4. Б. 1]. Бухгалтерия ҳисоби ижтимоий соҳа таркибидаги фан сифатида ривожланмоқда. Демак, у, бир томондан, умуминсоний қадриятлар таъсирига бўйсунса, бошқа томондан эса бухгалтерия ҳисоби амалиётининг ўзи инсонларнинг фикри, дунёқараши, ҳаракатларига таъсир қилади ҳамда бир-бирини тўлдирувчи унсур сифатида юзага чиқади.

Бухгалтерия ҳисоби амалиётининг ахлоқий тамойиллари белгиланган бўлиб, улар тўғри ёки нотўғри, яхши ёки ёмон ва қонуний ёки ноқонуний ҳисобкитобларни ажратиш имконини беради. Бухгалтерлар инсонлар ва жамият олдида иқтисодий қарорларни қабул қилиш учун ишончли маълумотни етказиб беришга жавобгардирлар, шунинг учун бухгалтерлик касбининг ахлоқий тамойиллари катта аҳамиятга эга. Ҳар бир шахс ўз вазифаларини бажарганда, жамиятга, албатта, таъсир кўрсатади. Бухгалтерия ҳисобида ахлоқ қоидаларининг мавжудлиги ҳисобнинг жамиятдаги шахслар ҳаётига реал таъсирининг энг муҳим омилдир.

Тарихан бухгалтерия ҳисобининг ривожланишига шахснинг диний дунёқараши маълум даражада таъсир кўрсатган. Шундай қилиб, дастлабки иккиёқлама ёзув кўриниши италиялик роҳиблар Л. Пачоли (1445–1517), А. Сенизио (1348) ва Делла Пьетра (XV аср)ларнинг илмий асарларида ёритилган [10. Б. 56]. Ҳозирги вақтда Форс кўрфазидаги араб давлатлари, Эрон, Афғонистон, Покистон ва Жануби-Шарқий Осиёнинг бир қатор исломий давлатлари ва мусулмон аҳолиси кўп бўлган бошқа давлатларда кенг тарқалган бухгалтерия ҳисоби модели (ёки унинг элементлари) нинг меъёр ва тамойиллари таркибида ислом динининг тамойиллари мужассамлашган. Шу сабабли ушбу бухгалтерия модели “исломий” ёки “шерик” бухгалтерия модели деб аталади (иккала ном ҳам амалда қўлланилади).

Ислом тамойилларига асосланган бухгалтерия ҳисоби – исломий дунёқараш, ахлоқ ва шариатга асосланган ҳолда фойдаланувчилар учун асосли ҳукм ва қарорлар қабул қилиш мақсадига эга бўлган, шунингдек, жамият фаровонлигини ошириш ва Аллоҳнинг марҳаматини олиш имконини берувчи иқтисодий ва шунга ўхшаш маълумотларни аниқлаш, баҳолаш ва узатиш имкониятидир [3]. Бухгалтерия ҳисобининг ислом моделини 1-расмда кўришимиз мумкин.

1-расм. Бухгалтерия ҳисобининг ислом модели концепцияси [12]

Исломда бухгалтерия ҳисобининг назарий жиҳатдан ривожланиши ислом ҳуқуқи қоидаларига асосланиши билан бир қаторда, шариатга зид бўлмаган бошқа тамойилларга ҳам асосланиши мумкин. Бухгалтерия ҳисобининг ривожланиши ислом таълимотига асосланган мақсадларни белгилашда ва бу мақсадларни замонавий бухгалтерия ҳисоби таълимоти билан боғлиқ ҳолда кўриб чиқиш ёки, аксинча, бу назарияни бирлаштириш орқали шариат билан уйғунликда назарияни ўрганишни бошлаши мумкин.

Бухгалтерия ҳисоби ва ислом молия институтлари аудити ташкилоти (AAOIFI) томонидан ислом молия институтларининг бухгалтер ва аудиторлари учун Ахлоқ кодекси ишлаб чиқилган [2. Б. 3–15]. ААОИФИ Ахлоқ кодексининг моҳияти шундан иборатки, бухгалтерлар шариатнинг тамойил ва қоидаларига, шу жумладан, бир қатор тақиқларга (фоиз тўлаш ёки олишни тақиқлаш, фоизларни ишлаб чиқариш ва сотишни тақиқлаш) тегишли бўлган қоидаларга риоя қилишлари шарт. Алкоголь ва инсоният учун маънавий таназзулга олиб келадиган бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқариш, ноқонуний йўл орқали бойишни тақиқлаш (спекуляция, талабни манипуляция қилиш) [11]), шунингдек, шариатга зид бўлмаган ҳолда касбий-ахлоқий тамойилларга содиқлик билан ёндашишни тақозо этади.

ААОИФИнинг Ахлоқ кодекси учта асосий бўлимдан иборат:

- 1) шариат асосидаги бухгалтерия ахлоқи;
- 2) бухгалтерларнинг ахлоқ тамойиллари;
- 3) бухгалтерларнинг ҳуқ-атвор қоидалари.

Биринчи бўлим шариат асосларини ўз ичига олиб, бухгалтернинг ахлоқ тамойилларига асосланган эътиқод тамойилларини белгилайди. Ахлоқ ўз ичига қуйидаги етти тамойилни олади: ҳалоллик, валийлик (инсон Аллоҳнинг ердаги халифаси), ихлос, тақво, адолат, Аллоҳдан қўрқиш, Аллоҳ олдида ҳисобдорлик.

Иккинчи бўлим ахлоқий хулқ-атвор қоидалари учун асос бўлган бухгалтерларнинг ахлоқий тамойилларини қамраб олган. ААОИФИ Ахлоқ кодекси қуйидаги ахлоқий тамойилларни ўз ичига олади: ишончлилик, қонунийлик, холислик, касбий малака ва ҳалоллик, эътиқодга асосланган хатти-ҳаракатлар, касбий хулқ-атвор, техник стандартлар.

Учинчи бўлимда бухгалтерлар касбий вазифаларини бажариш жараёнида риоя қилишлари керак бўлган ахлоқий хулқ-атворга қўйиладиган минимал талаблар мавжуд.

Бухгалтер ахлоқ тамойилларининг биринчи қисми шариат қонунларига асосланади. Хусусан, қуйидаги ахлоқ тамойиллари қамраб олинган:

1. Ўз вазифасини амалга оширишда масъулиятлилик, ростгўйлик ва фидойилик принциплари устун туради.

2. Бухгалтер ислом молия институтлари билан боғлиқ операциялар бўйича тўлиқ маълумотга эга бўлиш лозим.

3. Молиявий ва хўжалик операцияларини амалга оширишда Ислом молия институтлари Шариат кузатув кенгаши томонидан белгилаб берилган шариат тамойиллари ва қоидаларига амал қилиш зарур.

4. Касбий вазифаларни бажариш жараёнида ислом молия институтларининг Шариат кузатув кенгаши белгиланган шариат тамойиллари ва қоидаларига риоя этилишини таъминлаши, агар бирор нарса шариатга тўғри келмаса, уни ноқонуний деб ҳисоблашлари керак. Бухгалтерия ҳисобининг юқоридаги тамойиллари ижтимоий жавобгарлик тамойили ҳисобланади.

Бухгалтернинг ахлоқ тамойилларининг иккинчи қисми шариат ҳамда бухгалтерлик касби принципларининг уйғунлашувига асосланади. Хусусан:

1. Тегишли молиявий ва молиявий бўлмаган маълумотларни тўғри, ҳаққоний ва етарли даражада ошкоралик билан тақдим этиш.

2. Ислом молиявий муассасалари учун бухгалтерия ҳисоби ва аудит стандартларига мувофиқ бўлган ёки қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолатлардан ташқари вазиятларда махфий маълумотларни ошкор қилмаслик.

3. Бошқаларга нисбатан устунликка эришиш учун махфий ахборотларни ошкор қилишдан ўзини тийиш.

4. Ахлоқий ёки шариат тамойилларини амалга ошириш талабларига путур етказадиган ҳар қандай хатти-ҳаракатдан ўзини сақлаш.

Бухгалтерлар турли манфаатдор томонлар, хусусан, акциядорлар, инвесторлар, кредиторлар, ташкилот ходимлари, давлат, умуман, жамият олдида мажбуриятларга эга. Бироқ бухгалтер барча манфаатдор томонларнинг эҳтиёжларини (кўпинча, зиддиятли) бир хил даражада қондира олмайди. Исломда “Ижтимоий тотувлик тамойиллари билан боғлиқ бўлган фикҳий атама” ҳисобланувчи “маслаҳат” тамойили бухгалтерия фаолиятида “манфаатлар тўқнашуви” содир бўлганда, муаммоларни ҳал этишда устуворликларни белгилашга катта таъсир кўрсатади [9]. Маслаҳатнинг муҳим элементи уч даражадаги манфаатларни ҳимоя қилишдир. Улар қуйидагилар:

1. Асосий манфаатлар (дин, мулк, оила, авлод, ақл-идрок). Бухгалтерия ҳисоби нуқтаи назаридан, биринчи даражадаги манфаатда иқтисодий қарорлар қабул қилиш учун асос сифатида хизмат қилувчи бухгалтерия маълумотларини тўғри ёритиш қаралади.

2. Қўшимча манфаатлар (жамоат манфаати). Бухгалтерлар спиртли ичимликлар ишлаб чиқариш ва сотиш каби “тақиқланган” фаолият турлари билан шуғулланувчи корхоналарнинг молиявий ва ижтимоий таъсирини ёритиши лозим.

3. Аҳолининг турмуш даражасини оширувчи манфаатлар. Ушбу йўналишдаги ҳисоботлар ишончли, объектив, ўз вақтида тақдим этилиши керак. Бир қарашда, бундай талаблар ўз-ўзидан табиий ҳисобланади, лекин ҳисоботлар сохта, ишончсиз бўлиши мумкин ва ҳоказо.

Манфаатларнинг барча даражаси бир-бири билан ўзаро боғлиқ, лекин муҳимлик даражаси бўйича улар кетма-кетликни ташкил қилади. Агар бухгалтер “манфаатлар тўқнашуви”га дуч келса, у ҳолда “маслаҳат” тамойилига мувофиқ муҳимроқ деб топилган манфаатни устун қўяди. Шундай қилиб, “маслаҳат” тамойили бухгалтерлар томонидан ахлоқий низоларни ҳал қилишда ўзига хос қўлланма ҳисобланади.

Ислом ахлоқий меъёрлари ҳисоб сиёсати ва бухгалтерия тамойилларига бевосита таъсир қилади. “Ислом тамойилларига асосланган бухгалтерия ҳисобидаги меъёрий кўрсатмалар этикасига шунчалик эътибор қаратиладики, Ғарб адабиётларида уни ислом бухгалтерияси ҳисоби деб ҳам аташади” [5. Б. 927].

Аввало, бухгалтерия ҳисобининг ушбу тамойиллари ўзида ижтимоий жавобгарликни намоён этади. Ислом таълимотига кўра, Аллоҳ барча бойликларнинг эгаси ҳисобланади ва инсон Аллоҳнинг ер юзидаги вакили бўлиб, унинг номидан ҳаракат қилади. Одамлар ресурслардан фойда олиш учун фойдаланиш ҳуқуқига эгадирлар, лекин улар Аллоҳ олдида ҳам бунга жавоб беришади.

Тадбиркорлик фаолиятида мулкдорлар бошқарув қарорларини қабул қилишда, шунингдек, ижтимоий инвестицияларни йўналтиришда жамият манфаатларига мувофиқ ҳолда ҳаракат қилишлари шарт. Шу нуқтаи назардан масъулият деганда, бир вақтнинг ўзида ҳам ташкилот, ҳам жамият олдидаги масъулият тушунилади. Ташкилотнинг жамият билан ўзаро алоқасида унинг ижтимоий талабларини қондириш муҳим аҳамиятга эга, чунки жамият эҳтиёжларини қондирмаслик ташкилотнинг кейинги фаолиятига салбий таъсир қилади. Шу билан бирга, корхона келажакда ижтимоий-иқтисодий самараларни кутади, бу кўп жиҳатдан корхоналар эҳтиёжларининг қондирилиши ва жамиятни қўллаб-қувватлаш натижасига боғлиқ бўлади.

Бухгалтерия ҳисобида ижтимоий масъулият билан бир қаторда, ҳисобдорлик тамойили ҳам алоҳида ўрин эгаллайди. Айтиш керакки, бу ёндашув умумбелгиланган бухгалтерия ҳисобининг жавобгарлик тамойилидан сезиларли даражада фарқ қилади, яъни ҳисобдорлик корхона раҳбарлари ва эгалари олдидаги маълум даражадаги масъулиятни белгилайди. Шунингдек, бухгалтерия ҳисобининг маълумотларни тўлиқ ошкор қилиш принципи ҳар қандай бухгалтерия модели учун хос бўлиб, ислом бухгалтерияси ҳисобида маълумотларнинг тўлиқ ошкоралиги ушбу тамойилни алоҳида ажратиб кўрсатади. Бунинг сабаби шундаки, ислом ҳисоби тизими умумэътироф этилган маълумотлардан ташқари, молиявий ҳисоботларга қўшимча маълумотларни ҳам киритишни талаб этади. Бу эса ташкилот фаолиятини шариат қонунларига қандай риоя қилинганлиги, ташкилотнинг ижтимоий-маиший, ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий талабларга мувофиқлиги нуқтаи назардан баҳолаш имконини беради. Яъни ахлоқ нуқтаи назаридан иқтисодий мақсадларга эришилдими, (масалан, ташкилот тақиқланган фаолият

билан шуғулланганми), жамиятга зарар етказилганми (масалан, атроф-муҳитнинг ифлосланиши) ва шу каби саволларга аниқ жавобни кўрсатиб туради. Шариат нуқтаи назаридан, бухгалтерия ҳисоби маълумотлари ташкилот фаолиятининг барча жабҳаларини очиб бергандагина аҳамиятли бўлади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Шундай қилиб, бухгалтерия ҳисобининг ислом модели Ғарб бухгалтерия моделларига қараганда муҳим хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар, бизнинг фикримизча, шариат қонунларига мувофиқ амалга ошириладиган ҳамда диний омилнинг кучли таъсири туфайли пайдо бўлади. Ахлоқ ҳар қандай бухгалтерия моделининг ажралмас қисми ҳисобланади, шу жумладан, ислом бухгалтерия моделида ҳам. Ислом бухгалтерия ҳисобидаги ахлоқ тамойиллари нафақат бухгалтерлик касбига, балки шариат қоидаларига ҳам мос келишига эътибор қаратилган. Ислом ҳисобидаги ахлоқнинг (ҳам ислом ҳисобчисининг шахсий ахлоқи, ҳам бизнес ахлоқи) ўрни шунчалик каттаки, у ислом ҳисобининг ижтимоий йўналишини белгилаб беради ва, биринчи навбатда, ижтимоий масъулият, жавобгарлик каби бухгалтерия ҳисобининг тамойилларида ўз ифодасини топади. Демак, бухгалтерия ҳисоби тизимида тўпланган маълумотлар корхонанинг ўз фаолиятини шариат қоидаларига мувофиқ олиб бораётгани ва ижтимоий-иқтисодий мажбуриятларни тўлиқ бажараётганини тасдиқловчи муҳим бир тизимдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Abdul Rahim A.R. (2010), "An Introduction to Islamic Accounting, Theory and Practice", CERT Publication. – P. 248.
2. Accounting, Auditing and Governance Standards for Islamic Financial Institutions, AAOIFI, 1432H. Manama, Bahrain, 2010. – P. 809.
3. Hamid K.T. Accounting for Islamic financial institutions. URL: http://www.academia.edu/2027832/IBF_8211_Accounting_for_Islamic_Financial_Institutions.
4. Hopwood A.G., Miller P. Accounting as Social and Institutional Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – P. 265.
5. Kamla R. Critical insights into contemporary Islamic accounting // Critical Perspectives on Accounting. – 2009. – No. 20. – PP. 921–932.
6. Mohammad R. Taheri The Basic Principles of Islamic Economy and Their Effects on Accounting Setting – Setting. The Pakistan, 2005. July–August. – P. 29–30.
7. Rania Kamla, Critical insights into contemporary Islamic accounting, Critical Perspectives on Accounting, Volume 20, Issue 8, 2009, Pages 921–932, ISSN 1045-2354, <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2009.01.002>.
8. Rania Kamla, Faizul Haque, Islamic accounting, neo-imperialism and identity staging: The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, Critical Perspectives on Accounting, Volume 63, 2019, 102000, ISSN 1045-2354, <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2017.06.001>. (www.sciencedirect.com)
9. Краткий словарь исламских терминов. URL: <http://salambek.net/forum/10-164201>
10. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. – М.: Аудит; Юнити, 1996. – С. 638.

11. Умаров Х.С. Этические принципы шариата – институциональная основа исламской модели бухгалтерского учета // Состояние и перспективы развития бухгалтерского учета и контроля в современных концепциях управления: материалы Международной научной интернет-конференции. Донецк: Донецкий национальный университет экономики и торговли им. Михаила Туган-Барановского, 2015. – С. 217–220.

12. Астанакулов О.Т. Ислом молияси асослари: тараққиёт босқичлари, истиқболлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 5, сентябр-октябрь, 2021 йил. – Б. 8–16.

13. Е.Г. Шеина, О.Т. Астанакулов Краудинвестинг как элемент финансово-инвестиционного механизма формирования экономики опережающего развития / Е.Г. Шеина, О.Т. Астанакулов // Налоги и налогообложение. – 2019. – № 5. – С. 20–34. – DOI 10.7256/2454-065X.2019.5.30088.